

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMIC

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 4-son

Volume 4, Issue 4, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 4-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:
(Chairman of the Editorial Board)

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:
(Members of the Editorial Board)

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:
(Community Council members)

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Mamatxo'jayev Otabek

MUNDARIJA (CONTENTS)**MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI**

S.B.G'oyipnazarov	<i>Ish bilan bandlik sifatini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy omillari va rivojlanish yo'nalishlari</i>	6-17
S.P.Qurbonov	<i>Ish bilan unumli bandlik darajasini baholashda institutsional, inklyuzivlik va hududiy xususiyatlar</i>	18-29
Z.Y.Juliyev	<i>Preparing Uzbekistan's labour force for WTO integration: risks and policy directions</i>	30-40
Sh.Sh.Iskandarov	<i>Aholi bandligini ta'minlashda oliy ta'lim xizmatlarining vazifalari</i>	41-50
M.A.Jumayeva	<i>Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inklyuziv tadbirkorlik bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning bibliometrik tahlili (R dasturi asosida)</i>	51-60

INSON KAPITALI

Sh.V.G'aniyev	<i>Kredit-modul tizimini jahon tendensiyalariga tenglashtirish</i>	61-69
S.R.Xolbayeva	<i>Рост охвата высшим образованием как фактор безработицы</i>	70-82
J.B.Shaymanov B.B.Quvondiqov	<i>Inson kapitali va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'рни...</i>	83-91

INSON TARAQQIYOTI

N.A.Axmedova	<i>Aholi daromadlarini oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sirining hozirgi holati tahlili</i>	92-101
A.F.Abdullayev	<i>O'zbekiston axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sektorining rivojlanish holati: 2017-2024 yillar tahlili ...</i>	102-110
D.B.Fayziyeva	<i>Minimal ish haqi siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini</i>	111-119
J.K.Karimov	<i>Davlat iqtisodiyoti xavfsizligining tuzilmaviy komponentlarini aniqlashga yondashuvlarni ishlab chiqish</i>	120-128
J.K.Karimov	<i>Globalashuv muammolari sharoitida iqtisodiy xavfsizlik indeksini iqtisodiy va matematik modellashtirish</i>	129-139

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH**S.S.Amirdjanova***Риски и угрозы попадания в бедность среди занятого населения* 140-148**MIGRATSIYA****Z.T.Jumanova
J.X.Abdikayumov***Iqtisodiyotga turizmning bevosita ta'sirini tanlanma kuzatuvlar asosida statistik baholash* 149-159**INSON RESURLARINI BOSHQARISH****M.Sh.Axmedov***Korxonalarda KPI orqali ishchilarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish masalalari* 160-170**K.A.Ibroximova
I.A.Imomov***Mechanisms for improving personnel management in enterprises to enhance financial sustainability* 171-183**J.R.Mansurov***Turistik korxonalarda HR texnologiyalarini joriy etishning samaradorlik ko'rsatkichlari* 184-194**M.G'.Qaxramonova***Kadrlar qo'nimsizligi darajasini pasaytirishda xorijiy kompaniyalar tajribalaridan O'zbekiston mehnat bozorida foydalanish imkoniyatlari* 195-206**TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH****T.Djurayev***Моделирование прогнозирования развития агропромышленного комплекса* 207-216**J.I.Islomov***Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini yuritishning yangi yondashuvlari* 217-226**N.O.Jumaniyazov
S.J.Xudayorova***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari* 227-237**N.O.Jumaniyazov
N.Z.Matmuratova***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish strategiyasi* 238-247**N.O.Jumaniyazov***Xorazm viloyati iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish yo'llari* 248-258**U.U.Raxmatullayev***Kichik biznesni eksport salohiyatini oshirish obyektiv zarurati* 259-267**T.M.Urakov***O'zbekiston Respublikasi yashil iqtisodiyotda milliy shaffoflik tizimi* 268-275

A.A.Shomirov	<i>Iqtisodiyotga qimmatli qog'ozlar bozori orqali portfel investisiyalar jalb qilishning obyektiv zarurligi.....</i>	276-285
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport salohiyatini oshirishda kichik sanoat zonalarining o'rni</i>	286-295

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

IQTISODIYOTGA QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORI ORQALI PORTFEL INVESTITSİYALAR JALB QILISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI

Shomirov Azizbek Abdurashidovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Baholash ishi va investitsiyalar” kafedrası dosenti, DSc

Annotatsiya. Ushbu maqolaning kirish qismida jahon hamjamiyatida kuzatilayotgan turli nizoli vaziyatlarning kapital egalari bo'lgan investorlar faoliyatiga salbiy ta'siri yuzasidan fikr-mulohazalar, jumladan, qimmatli qog'ozlar bozori (QQB) orqali riski past bo'lgan moliyaviy instrumentlarga yo'naltiriladigan portfel investitsiyalar zaruriyati bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Mamlakatimizda sohani rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan normativ hujjatlarda belgilangan vazifalar to'g'risida qisqacha ma'lumotlar keltirilgan. Adabiyotlar sharhida turli iqtisodchilarning portfel investitsiyalar yuzasidan bildirilgan fikr va mulohazalari berilgan. Tahlil va natijalar qismida O'zbekiston iqtisodiyotiga investitsiyalar jalb qilish amaliyoti tahlil qilingan. Maqola yakunida sohani rivojlantirish yuzasidan taklif va tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar bozori, fond bozori, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, portfel investitsiyalar, erkin muomaladagi qimmatli qog'ozlar.

ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПОРТФОЛИО- ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ ЧЕРЕЗ РЫНОК ЦЕННЫХ БУМАГ

Шомиров Азизбек Абдурашидович

Ташкентский государственный экономический университет,

Доцент кафедры «Оценка и инвестиции», DSc

Аннотация. Во вводной части статьи представлены мнения о негативном влиянии различных конфликтных ситуаций, наблюдаемых в мировом сообществе, на деятельность инвесторов, являющихся собственниками капитала, включая информацию о необходимости портфельных инвестиций, направленных на низкорисковые финансовые инструменты, через рынок ценных бумаг (РМБ). Кратко изложена информация о задачах, поставленных в принятых нормативных документах по развитию сектора в нашей стране. Обзор литературы представляет взгляды и мнения различных экономистов по портфельным инвестициям. В разделе «Анализ и результаты» анализируется практика привлечения инвестиций в экономику Узбекистана. Статья завершается предложениями и рекомендациями по развитию отрасли.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовый рынок, прямые инвестиции, портфельные инвестиции, ценные бумаги в свободном обращении.

THE OBJECTIVE NECESSITY OF ATTRACTING PORTFOLIO INVESTMENTS TO THE ECONOMY THROUGH THE STOCK MARKET

Shomirov Azizbek Abdurashidovich

Tashkent state university of economics,
Associate Professor of the Department of
“Valuation and Investment”, DSc

Abstract. The introductory part of this article presents opinions on the negative impact of various conflict situations observed in the world community on the activities of investors who are owners of capital, including information on the need for portfolio investments directed to low-risk financial instruments through the securities market (SMM). Brief information is provided on the tasks set in the regulatory documents adopted for the development of the sector in our country. The literature review presents the opinions and comments of various economists on portfolio investments. The analysis and results section analyzes the practice of attracting investments to the economy of Uzbekistan. The article concludes with proposals and recommendations for the development of the sector.

Key words: stock market, stock market, direct investment, portfolio investments, free market securities.

Kirish

XXI asrning dastlabki choragida dunyo hamjamiyatida kuzatilayotgan nobarqaror geosiyosiy vaziyat va iqtisodiy shart-sharoitlar yirik kapital egalari bo'lgan turli investorlarni o'ta sinchkovlik bilan harakat qilishga undamoqda. Xalqaro amaliyot ko'rsatmoqdaki, bunday vaziyatlarda qimmatli qog'ozlar bozori orqali ishonchli moliyaviy instrumentlarga investitsiyalarni yo'naltirish maqbul yechim sifatida namoyon bo'ladi. Qimmatli qog'ozlar bozori orqali asosan portfel investitsiyalar oqimi kirib keladi va har qanday mamlakat iqtisodiyotida uning yetakchi o'rnini belgilab beradi. Aynan shunday sharoitlarda O'zbekistonda ham milliy qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini yanada rivojlantirish va fond bozori orqali portfel investitsiyalar jalb qilish amaliyotini takomillashtirish borasida ham amaliy ishlar bajarilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi ““O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-son Farmoni 49-maqsadida Pay va venchur jamg'armalar faoliyatini yo'lga qo'yish orqali portfel investitsiyalar hajmini 2 barobarga oshirish vazifasi[1] belgilab berilgan.

Yuqoridagi me'yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalarning naqadar muhimligi mamlakatimizda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar bilan bir qatorda portfel investitsiyalarni ham jalb qilish tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarning natijasini ko'rish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Iqtisodiyotni investitsiyalar jalb qilish orqali rivojlantirish borasida, qolaversa, investitsiya muhitini yaxshilash yuzasidan ko'plab iqtisodchilar tadqiqotlar olib borishgan va ushbu ilmiy izlanishlar bugungi kunda ham davom etib kelmoqda. Xalqaro kapital (investitsiya) oqimlari shakllari,

jumladan portfel investitsiyalarning zaruriyati va ahamiyati borasida jahon hamda mahalliy yetakchi iqtisodchi olimlarning fikr-mulohazalari tahlilini keltirib o'tishni maqsad qildik.

Portfel investitsiyalari nazariyasi zamonaviy moliya fanining asoslaridan biridir. Uning asosiy tamoyillariga ikki taniqli amerikalik iqtisodchi tomonidan asos solingan, ularning ishlari kapitalni boshqarish yuzasidan yondashuvlarni tubdan o'zgartirgan. 1950-yillarda Garri Markovis tomonidan ishlab chiqilgan zamonaviy portfel nazariyasi (Modern Portfolio Theory, MPT) optimal investitsiya portfellarini yaratish uchun matematik yondashuvdir. Bu nazariya tavakkalchilik va kutilayotgan daromad o'rtasidagi o'zaro kelishuvga asoslanadi, bunda investorlar odatda tavakkalchilikdan voz kechishadi va ma'lum darajadagi tavakkalchilik uchun daromadni maksimal darajada oshirishga yoki istalgan daromad olish uchun xavfni minimallashtirishga intiladilar[2]. 1960-yillarda Uilyam Sharp tomonidan ishlab chiqilgan Kapital aktivlarini baholash modeli (Capital Asset Pricing Model, CAPM) Markovis nazariyasining tabiiy davomi va soddalashtirilgani edi. U investitsiyaning talab qilinadigan daromadini uning xavfi bilan bog'lash uchun izchil asosni taqdim etdi[3].

Rossiyalik iqtisodchi G.M. Kostyuninaning tadqiqotlarida portfel investitsiyalari xorijiy investorga nazorat qilish huquqini bermaydigan kapital qo'yilmalar sifatida qaraladi. Ular, shuningdek, mamlakatlar o'rtasidagi foiz stavkalaridagi tafovut tufayli tez chiqib ketishining potensial xavfi tufayli “issiq pul” yoki spekulativ kapital deb ataladi[4].

L.I. Yuzvovich, S.A. Degtyareva, Ye.G. Knyazevoylarning fikricha “Portfel investitsiyalari kapital (asosan aktivlar, ba'zi hollarda majburiyatlar) portfelini diversifikatsiya qilish orqali foyda olish va riskni kamaytirish uchun amalga oshiriladi”[5]. Yana bir iqtisodchining fikricha “Portfel investitsiyalari - bu turli investorlar (davlat, korporasiyalar va xususiy kompaniyalar) tomonidan bozorga chiqarilgan aksiyalar, obligasiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlarga mablag'rni qo'yishdir”[6].

Mahalliy iqtisodchi olimlardan F.A. Xamidova tadqiqot ishida O'zbekistonda xususiylashtirilgan korxonalarni modernizatsiya qilish va rivojlantirish uchun portfel investitsiyalarni, ayniqsa, xorijiy investorlarni jalb qilish muhimligi ta'kidlangan. Portfel investitsiyalarni jalb qilish uchun O'zbekiston QQBni rivojlantirish zarurligi ko'rsatilgan. Portfel investitsiyalari sohasidagi jahon tendensiyalarini tahlil qilish, xususiylashtirilgan korxonalarning investitsiya salohiyatini baholash va investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga olgan tadqiqot maqsadlari aniqlangan[7]. Iqtisodchi S.Ye. Elmirzayev esa, portfel investitsiyalar jalb qilishning iqtisodiy makoni hisoblangan kapital qozori haqida to'htalar ekan, “Kapital bozorida “uzun pullar” muomalasi tashkil etilib, unda asosan aksiyalar va obligasiyalar amal qiladi. Muomala muddati esa bir yildan ortiq

bo'ladi. Kapital bozorining pul bozoridan asosiy farqli jihati uzoq muddatli investitsiyalardan foydalanilishi bilan izohlanadi” deb ta'kidlaydi[8].

Yuqoridagi iqtisodchilar hamda boshqa ilmiy izlanishlar natijasida xulosa qilish mumkinki, portfel investitsiyalar - bu kompaniyalarning qimmatli qog'ozlariga ular ustidan nazoratni qo'lga kiritish maqsadisiz qo'yilgan moliyaviy resurslardir. Turli risklarni kamaytirish maqsadida investorlar turli emitentlardan qimmatli qog'ozlarni sotib olish orqali o'z investitsiya portfellarini diversifikasiya qiladilar.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, statistik kuzatish, taqqoslash, guruhlash hamda induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijasida iqtisodiyotga portfel investitsiyalar jalb qilish tizimini takomillashtirish orqali mamlakat investision jozibadorligini yanada oshirishga oid ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Yuqorida xorijiy va mahalliy iqtisodchilarning portfel investitsiyalar bo'yicha yondashuvlari, uning iqtisodiyotdagi o'rni va zaruriyati bo'yicha fikr-mulohazalarini keltirib o'tdik. Quyidagi 1-rasmda to'g'ridan-to'g'ri va portfel investitsiyalarning xususiyatlari, jumladan ushbu tushunchalarning farqlanishini keltirib o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

1-jadvaldan xulosa qilish mumkinki, investitsiyalarning yo'naltirilish shakliga ko'ra ushbu ikki turi ham iqtisodiyot uchun muhim sanaladi, lekin QQB orqali asosan portfel investitsiyalar oqimi kirib keladi.

Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, bugun dunyoda kuzatilayotgan vaziyatlar investorlarni kamroq risk qilishga majbur qilmoqda, shu munosabat bilan ular maksimal tarzda riski pastroq instrumentlarga qiziqmoqda. Bunday holatda ular o'zlarining investitsiya portfellarini ham doimiy ravishda diversifikasiyalab bormoqda.

Quyidagi 2-jadvalda aynan so'nggi yillarda jahonda investitsiyalar hajmi va dinamikasi bo'yicha ayrim raqamlarni keltirib o'tamiz. 2-jadvaldan kuzatish mumkinki, ayrim davlatlarda to'g'ridan-to'g'ri va portfel investitsiyalar hajmi bo'yicha oxirgi 9 yil ichida sezilarli o'sishga erishilgan. Misol uchun Germaniya, Yaponiya va Kanada kabi dunyoning eng rivojlangan 7 mamlakati qatoriga kiruvchi mamlakatlarda ham to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi, ham portfel investitsiyalar umumiy qiymati parallel ravishda o'sib borgan. AQSh va Fransiyada kabi dunyoning eng rivojlangan mamlakati kategoriyasiga kiruvchi mamlakatlarda esa to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi 2023 yilda 2015 yilga nisbatan kamaygan, lekin portfel investitsiyalar umumiy qiymati esa AQShda deyarli ikki barobarga oshib 23,6 trln. AQSh dollarini tashkil qilganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Osiyo mamlakatlari bo'yicha raqamlarni tahlil qiladigan bo'lsak, e'tiborimiz albatta Xitoy Xalq Respublikasiga tushadi. Ushbu davlatda 2015 yilda jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar salkam 136 mlrd. AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, bu

ko'rsatkich 2023 yil yakuniga kelib 163 mlrd. AQSh dollaridan oshib ketgan. Portfel investitsiyalar bo'yicha ham Xitoyda tahlil etilayotgan muddatda 2 barobardan ortiq o'sish kuzatilgan.

1-jadval

**To'g'ridan-to'g'ri va portfel investitsiyalarning
xususiyatlari va farqlanishi⁸¹**

№	Tasnifi	To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar	Portfel investitsiyalar
1.	Maqsadi	Muayyan korxonani boshqarish, uning faoliyati ustidan nazoratni qolga kiritish yoki sezilarli ta'sir ko'rsatish.	Korxonani boshqarishda ishtirok etmasdan, qimmatli qog'ozlarga egalik qilishdan passiv daromad (foizlar, dividendlar) olish. Maqsad - muntazam daromad va xavfni minimallashtirish.
2.	Investision obyekt	Ishlab chiqarish aktivlari yoki ustav kapitalidagi ulushlar. Moddiy aktivlarga investitsiyalar, turli biznes loyihalari, ishlab chiqarish.	Qimmatli qog'ozlar: aksiyalar, obligasiyalar, veksellar, fyucherslar, opsionlar, shuningdek, qimmatbaho metallar va boshqa aktivlar.
3.	Nazorat darajasi	Investorga kompaniya faoliyatini nazorat qilish va ta'sir qilish, shu jumladan, direktorlar kengashiga o'z vakillarini tayinlash imkoniyatini taqdim qiladi. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar kamida 10% ovozga egalik qilishdir.	Investorga korxonani boshqarish yoki operativ boshqarishda ishtirok etish huquqini bermaydi.
4.	Kapital hajmi	Ko'pincha katta xarajatlarni talab qiladigan katta miqdordagi boshlang'ich kapital bilan tavsiflanadi.	Nisbatan past miqdordagi sarmoya.
5.	Likvidlilik	Kamroq likvidli, ya'ni aktivlarni minimal yo'qotishlar bilan tezda sotish qiyinroq.	Yuqori likvidlikka ega bo'lsa, investor istalgan vaqtda bozorda aktivlarini sotishi mumkin.
6.	Muddati	Ko'pincha uzoq muddatli investitsiyalar sifatida qabul qilinadi.	Ko'pincha investitsiyalar qisqa yoki o'rta muddatga amalga oshiriladi.
7.	Daromad va risk	Potensial yuqori foyda, lekin yuqori xavflar, shu jumladan mablag'larni to'liq yo'qotish ehtimoli.	Daromad odatda past bo'ladi, lekin investor risklarni diversifikatsiya qiladi va faqat investitsiya qilingan mablag'lar doirasida mablag'larini yo'qotishi mumkin. Kapitalni inflyatsiyadan himoya qilish mumkin.
8.	Investor ishtiroki	Investor kompaniya faoliyatida faol ishtirok etadi, uning o'ziga xos xususiyatlariga singib ketadi, ehtimol nafaqat pulni, balki tajribani ham sarmoya qiladi.	Investor savdo operatsiyalarida ishtirok etmaydi, kapital boshqaruvini mutaxassislarga ishonib topshiradi.
9.	Shakllanishi	To'g'ridan-to'g'ri investor tomonidan yoki to'g'ridan-to'g'ri investitsiya fondlari orqali amalga oshirilishi mumkin.	Broker yoki boshqa vositachilar orqali shakllanadi.

O'z vaqtida “Osiyo yo'lbarisi” sifatida nom qozongan Janubiy Koreyada to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar 2023 yilda 2022 yilga nisbatan deyarli 10 mlrd. AQSh dollariga yaqin miqdorga kamaygan bo'lsada, 2015 yil bilan solishtirilganda ushbu ko'rsatkich 3,5 barobarga oshib, 15,1 mlrd. AQSh dollarini tashkil qilgan.

⁸¹ Муаллиф ишланмаси

2-jadval

2015-2023 yillarda dunyo mamlakatlari kesimida investitsiyalar dinamikasi[9], 31-dekabr sanasi holatiga⁸²

№	Mamlakatlar	O'zlashtirilgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi, mlrd. AQSh dollari									Portfel xorijiy investitsiyalar umumiy qiymati, mlrd. AQSh dollari								
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	AQSh	467,6	459,4	308,9	203,2	229,9	93,2	389,4	332,3	310,9	12026,0	13018,2	14609,2	14489,1	16597,2	19685,5	22167,1	18939,0	23623,2
2.	Yaponiya	2,9	19,3	9,3	9,9	13,7	11,7	34,2	34,1	21,433	2024,5	2127,2	2616,3	2459,9	2772,1	3403,1	3217,1	2890,0	3057,5
3.	Germaniya	20,3	22,6	48,3	72,02	52,6	69,9	51,2	27,4	36,698	2887,0	2753,7	3120,4	2817,9	3023,1	3491,0	3340,9	2747,2	3122,2
4.	Kanada	43,8	36,05	22,7	37,6	50,5	25,5	60,3	46,1	50,3	1288,3	1529,0	1783,0	1781,7	1973,4	2199,9	2582,2	2294,3	2565,4
5.	Fransiya	45,8	23,9	29,3	34,6	20,4	13,1	34,1	75,9	42,03	3044,0	3069,9	3583,7	3401,4	3764,4	4316,5	4255,3	3666,1	4230,2
6.	Koreya Respublikasi	4,1	12,1	17,9	12,1	9,6	8,7	22,06	25,04	15,1	451,9	510,1	666,6	602,1	657,6	849,0	803,3	670,3	783,0
7.	Xitoy Xalq Respublikasi	135,5	133,7	136,3	138,3	141,2	149,3	180,9	189,1	163,2	822,2	838,7	1159,2	1192,4	1457,4	1917,4	2008,0	1627,1	1711,1
8.	Argentina	11,7	3,2	11,5	11,7	6,6	4,8	6,9	15,4	22,9	35,5	58,8	104,2	80,7	51,4	41,7	37,3	29,4	35,3
9.	Singapur	59,7	67,5	85,3	73,1	97,5	74,8	126,6	141,1	159,6	275,1	303,7	425,2	334,3	367,8	376,6	440,8	425,7	536,9
10.	Rossiya Federasiyasi	11,8	37,1	25,9	13,2	32,07	10,4	38,6	- 15,2	8,3	125,8	171,1	196,1	168,3	231,5	181,3	185,1	58,1	51,5
11.	Turkiya	18,9	13,6	11,1	12,5	9,4	7,6	11,4	13,4	10,4	129,6	113,5	135,2	100,5	107,1	97,7	74,1	65,2	74,6
12.	Saudiya Arabistoni	3,9	21,9	1,01	12,1	3,07	1,6	23,1	28,05	12,3	10,4	16,6	26,0	32,8	73,4	54,9	116,6	109,5	75,8
13.	Misr Arab Respublikasi	6,9	8,1	7,4	8,1	9,01	5,8	5,1	11,4	9,8	9,6	11,0	30,3	30,8	50,7	46,3	46,7	24,3	23,3
14.	Qozog'iston	4,057	8,514	4,714	3,898	3,284	3,670	3,353	6,541	3,223	13,9	13,8	17,6	14,1	16,1	18,5	22,0	14,2	14,8
15.	O'zbekiston	1,041	1,663	1,797	0,625	2,316	1,728	2,275	2,498	2,187	0,10	0,10	0,10	0,13	1,28	1,97	4,16	3,58	3,41

⁸² <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024> Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Савдо ва Ривожланиш бўйича Конференцияси (UNCTAD) ҳисоботлари ва <https://data.imf.org/?sk=b981b4e3-4e58-467e-9b90-9de0c3367363> Халқаро валюта жамғармаси маълумотларини тизимлаштирган ҳолда муаллиф томонидан шакллантирилди

Portfel investitsiyalar hajmi Koreya Respublikasida 2015 yildagi 451,9 mlrd. AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, 2023 yilda 783 mlrd. AQSh dollariga yetgan. Ushbu jadvalda berilgan raqamlarni tahlil qilishda davom etar ekanmiz, e'tiborimizni MDH davlatlari bo'yicha raqamlarga ham qaratib o'tamiz. Rossiya Federasiyasida tahlil etilayotgan davrda ham to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, ham portfel investitsiyalar bo'yicha salbiy tendensiyaning kuzatishimiz mumkin. Bu qaysidir ma'noda kutilgan holat bo'lishi mumkin, chunki dunyoning ko'pgina davlatlari sanksiyalari ta'siri ostida qolgan ushbu davlatda birgina 2022 yilning o'zida 15 mlrd. AQSh dollaridan ortiq miqdordagi kapital chiqib ketgan. Portfel investitsiyalar ham 2015 yilga nisbatan 2023 yil yakunlariga ko'ra deyarli 2,5 martaga kamaygan. Yaqin qo'shnilarimiz Qozog'iston Respublikasida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi so'nggi yillarda kamayganligini guvohi bo'lshimiz mumkin, o'z o'rnida ta'kidlashimiz kerakki, ushbu mamlakatda portfel investitsiyalar bo'yicha ham sezilarli o'zgarish kuzatilmagan. Shu o'rinda O'zbekiston bo'yicha raqamlarni tahlil qilsak, mamlakatimizda so'nggi 9 yil ichida jalb qilingan xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi deyarli 2 barobarga oshgan, portfel investitsiyalar esa 30 barobarga ko'payib 3,41 mlrd. AQSh dollarini tashkil qilganligini e'tirof etib o'tishimiz lozim.

Xalqaro darajada portfel investitsiyalar bo'yicha mamlakatlar faolligini ifodalovchi ko'rsatkich bu mamlakatlarning portfel investitsiyalar aktivlaridir. Davlatning portfel investitsiya aktivlari ("Portfolio Investment Assets") - bu davlat investitsiya obyektlari ustidan nazoratni amalga oshirish uchun emas, balki investitsiya daromadlarini olish maqsadida egalik qiladigan moliyaviy aktivlardir. Bu turli xil moliyaviy vositalarga davlat investitsiyalari hajmini aks ettiruvchi ko'rsatkichdir, masalan: aksiyalar bo'yicha hukumat nazoratini bermaydigan kompaniyalardagi egalik ulushlari, obligasiyalar, ya'ni boshqa hukumatlar, kompaniyalar yoki xalqaro tashkilotlar tomonidan chiqarilgan qarz qimmatli qog'ozlari va depozitlar, ya'ni boshqa mamlakatlardagi banklarga joylashtirilgan mablag'lar hamda boshqa moliyaviy vositalar, ya'ni masalan, investitsiya fondlarining paylari kabilar. Quyidagi 3-jadvalda biz portfel investitsiya aktivlari bo'yicha yetakchi davlatlar o'ntaligini ko'rib chiqamiz.

3-jadvaldan kuzatishimiz mumkinki, dunyo mamlakatlari bo'yicha 2023 yil dekabr oyi yakuniga ko'ra portfel investitsiyalar bo'yicha umumiy aktivlar 80 trln. AQSh dollarida oshadi. Shundan 15 trln. AQSh dollaridan oshiq qismi AQShga tegishli bo'lib, o'zidan keyingi o'rindagi Lyuksemburg va Kayman orollari kabi davlatlarning umumiy portfelidan oshiq hajmdagi aktivlarga ega. E'tiborlisi Lyuksemburg ham, Kayman orollari ham juda kichik hududga ega mamlakatlar bo'lib, ushbu davlatlarda investorlarga yaratilgan investision muhit yirik miqdordagi portfel investitsiya aktivlari egalik qilishga turtki bo'lgan desak mubolag'a bo'lmaydi.

2023 yil 31 dekabr holatiga portfel investitsiya aktivlari bo'yicha yetakchi davlatlar o'ntaligi[10]

№	Davlat nomi	Umumiy portfel investitsiya aktivlari, mlrd. AQSh dollarida	Jumladan:			
			Ulushli qimmatli qog'ozlar va investitsiya fondlari aksiyalari	Umumiy qarz qimmatli qog'ozlari	Uzoq muddatli qarz qimmatli qog'ozlari	Qisqa muddatli qarz qimmatli qog'ozlari
1.	AQSh	15210,4	11359,4	3851,0	3397,1	453,8
2.	Lyuksemburg	5864,9	3043,6	2821,3	2384,9	436,3
3.	Kayman orollari	5689,8	3141,1	2548,6	2213,3	335,3
4.	Irlandiya	4921,1	2328,4	2592,7	1926,2	666,4
5.	Yaponiya	4350,2	2033,2	2316,9	2290,6	26,3
6.	Germaniya	4309,2	2084,5	2224,7	2168,2	56,4
7.	Birlashgan Qirollik	4202,6	2678,0	1524,6	1364,5	160,0
8.	Fransiya	3370,0	1148,7	2221,3	1937,9	283,3
9.	Kanada	2578,1	1925,5	652,5	640,9	11,6
10.	Niderlandiya	2249,0	1259,9	989,0	929,9	59,0
Boshqalar		27547,3	13514,0	14032,6	11832,0	2199,8
Dunyo bo'yicha jami		80293,0	44516,7	35775,6	31086,1	4688,8

“Portfolio Investment Liabilities”, ya’ni portfel investitsiya majburiyatlari ko’rsatkichi hisoblanadi. Ushbu ko’rsatkich investorga investitsiya obyekti ustidan nazoratni ta’minlamaydigan ma’lum bir mamlakatning moliyaviy aktivlariga norezidentlarning investitsiyalari hajmini aks ettiradi. Quyidagi 1-rasmda ayrim dunyo mamlakatlarining jahon portfel investitsiya majburiyatlari bo'yicha ulushlari keltirilgan.

1-rasm. 2023 yil yakunlariga ko'ra dunyo mamlakatlarining umumiy portfel investitsiya majburiyatlari bo'yicha ulushlari[11]

1-rasmdan kuzatishimiz mumkinki, dunyo mamlakatlarining umumiy portfel investitsiyalari bo'yicha aktivlari kabi majburiyatlarida ham eng yuqori ulushga AQSh ega bo'lib, deyarli 30 foizni tashkil qiladi. E'tiborlisi, Fransiya, Germaniya, Yaponiya, Kanada kabi dunyoning eng rivojlangan 7 ta mamlakatlari qatoriga kiruvchi davlatlar mos ravishda 5 foiz, 4 foiz, 4 foiz va 3 foizlik ulushga ega bo'lib, hududi jihatidan o'ta kichik Lyuksemburg va Kayman Orollaridan ortda qolganligini alohida ta'kidlash o'tish maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, jahonda kuzatilayotgan nobarqaror siyosiy vaziyat ma'lum miqdorda sarmoyaga eka bo'lgan investorlar faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Aynan shunday vaziyatlarda investorlar imkoni boricha past riskli va o'z o'rnida likvid bo'lgan moliyaviy instrumentlarga kapitallarini yo'naltirmoqda. Shuning uchun bugungi kunda portfel investitsiyalar to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarga nisbatan ishonchliroq sarmoya yondashuvi sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu o'rinda ta'kidlashimiz mumkinki, portfel investitsiyalar oqimini yanada ko'paytirish uchun albatta mamlakat milliy qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatni rivojlantirish, uni tartibga solish tizimini yanada optimallashtirish va jozibadorligini oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bizningcha qimmatli qog'ozlar bozorini yanada rivojlantirish orqali portfel investitsiyalar oqimini yanada ko'paytirish bilan bog'liq quyidagi tavsiyalarni amaliyotga joriy qilish maqsadga muvofiq:

- sohaning regulativ mexanizmini yanada takomillashtirish maqsadida normativ-huquqiy hujjatlarni unifikasiya qilish lozim;

- islomiy obligasiyalar (Sukuk)ni mamlakatimiz moliya bozorida joriy qilish ishlarini jadallashtirish;

- xalqaro moliya institutlari bilan qo'shma ta'lim dasturlarini yaratish. Dunyoning yetakchi moliya markazlari ekspertlari ishtirokida QQB mutaxassislari uchun seminarlar, treninglar va yozgi media-lagerlar tashkil etish;

- marketmeykerlarning rolini kuchaytirish. Market-meykerlar talab va taklifdan kelib chiqqan holda qimmatli qog'ozlarga joriy narxlarni belgilash orqali bozor likvidligini ta'minlaydi. Ularning faol ishtiroki investorlar uchun bozor barqarorligi va jozibadorligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi ““O'zbekiston — 2030” Strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-son Farmoni.

2. Markowits Harry M. Portfolio Selection // Journal of Finance. 1952. 7. № 1 pp. 71-91.

3. French, Craig W. (2003). "The Treynor Capital Asset Pricing Model". Journal of Investment Management. 1 (2): 60–72. SSRN 447580.

4. Kostyunina G.M. Mejdunarodnoye dvijeniye kapitala // Mejdunarodnyye ekonomicheskiye otnosheniya : Uchebnik / Pod red. N.N.Livenseva. – 2-ye izd., pererab. i dop. – M: TK Velbi, Prospekt, 2005. – S. 248-295.

5. Investisii : uchebnik dlya vuzov / pod red. L.I. Yuzvovich, S.A. Degtyareva, Ye.G. Knyazevoy. – Yekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, 2016. – 543 s.

6. Skripnichenko M.V.Portfelnyye investisii: Uchebnoye posobiye. - SPb: Universitet ITMO, 2016 - 40s.

7. Xamidova F.A. Analiz i puti privlecheniya portfelnyx investitsiy v privatizirovannyye predpriyatiya: avtoreferat diss... k.e.n. - Tashkent, 2009.-19 s.

8. Elmirzayev S.E. va boshqalar. Moliya bozori. Darslik /– T.: “Iqtisod Moliya”, 2019. – 324 b.

9. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024> Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va Rivojlanish bo'yicha Konferensiyasi (UNCTAD) hisobotlari va <https://data.imf.org/?sk=b981b4e3-4e58-467e-9b90-9de0c3367363> Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlarini tizimlashtirgan holda muallif tomonidan shakllantirildi.

10. <https://data.imf.org/?sk=b981b4e3-4e58-467e-9b90-9de0c3367363> Twelfth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi.

11. <https://data.imf.org/?sk=b981b4e3-4e58-467e-9b90-9de0c3367363> Twelfth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirildi.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz